

توسعه روش استخراج مایع-مایع همگن تلفیق شده با میکرواستخراج مایع-مایع پخشی بر پایه حلال‌های اتکتیک عمیق به منظور استخراج فیتواسترول‌ها از نمونه‌های خامه حیوانی و اندازه‌گیری آن‌ها با کروماتوگرافی گازی مجهز به دکتور یونیزاسیون شعله‌ای

کبری مشکینی^۱، محمدرضا افشارمقدم^{۲،۳}، جلیل خندقی^۴

۱- دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد علوم و صنایع غذایی، واحد سراب، دانشگاه آزاد اسلامی، سراب، ایران

۲- استادیار مرکز ایمنی غذا و دارو، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران

۳- استادیار مرکز تحقیقات آنالیز دارویی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران

۴- نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم و صنایع غذایی، واحد سراب، دانشگاه آزاد اسلامی، سراب، ایران. پست الکترونیکی: khandaghi@iausa.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۹/۸/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۱۵

چکیده

سابقه و هدف: کنترل کیفیت و ایمنی مواد غذایی از بخش‌های مهم سلامت یک جامعه می‌باشد و در این بین، ارزیابی تقلب در محصولات غذایی در سال‌های اخیر موضوعی اساسی بوده است. خامه فرآورده‌ی حاوی چربی شیر و یکی از گران‌ترین و پرمصرف‌ترین چربی‌های خوراکی است که اغلب هدف تقلب به‌صورت اختلاط چربی‌های گیاهی مختلف با چربی طبیعی شیر قرار می‌گیرد. یکی از راه‌های کشف این نوع تقلب پایش استرول‌های گیاهی در این محصول لبنی است.

مواد و روش‌ها: در این کار پژوهشی از تلفیق روش استخراج مایع-مایع همگن با روش میکرواستخراج مایع-مایع پخشی برای استخراج فیتواسترول‌های استیگماسترول، براسیکاسترول، کمپسترول و بتا-سیتسترول از نمونه‌های خامه حیوانی و آنالیز آن‌ها با استفاده از دستگاه کروماتوگرافی گازی مجهز به آشکارساز یونیزاسیون شعله‌ای استفاده شد. برای رسیدن به کارایی استخراج بالا، اثر فاکتورهای مختلف در هر یک از مراحل استخراج شامل نوع و حجم حلال استخراج‌کننده، حجم عامل جداکننده، سرعت و مدت‌زمان سانتیفیوژ در مرحله استخراج مایع-مایع هموزن و نوع و حجم حلال استخراج‌کننده و اثر نمک‌زنی در مرحله میکرواستخراج مایع-مایع پخشی بررسی و بهینه شدند.

یافته‌ها: روش مذکور به‌طور موفقیت‌آمیزی بر روی نمونه‌های خامه انجام گرفت به طوری که حد تشخیص و حد اندازه‌گیری این روش به ترتیب ۲/۱-۲/۱ و ۶/۴-۲/۱ نانوگرم در گرم به دست آمد. روش پیشنهادی از دقت بالایی برخوردار بود به طوری که درصد انحراف استاندارد نسبی در یک روز و در بین روزها کمتر از ۸/۸ گزارش شد. همچنین نتایج نشان‌داد مجموع فیتواسترول‌ها در ۲۱ نمونه (۷۰ درصد) بیش از ۳ درصد و مغایر با موازین موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران بود.

نتیجه‌گیری: نتایج حاصل از این پژوهش ثابت کرد که روش پیشنهادی ساده و قابل اعتماد بوده و دارای زمان آنالیز کوتاه می‌باشد و توانایی بالایی در استخراج و اندازه‌گیری استرول‌های گیاهی از نمونه‌های خامه حیوانی دارد.

واژگان کلیدی: خامه، فیتواسترول، کروماتوگرافی گازی، استخراج مایع-مایع همگن، میکرواستخراج مایع-مایع پخشی

• مقدمه

روش‌های دقیق تجزیه‌ای برای کنترل ایمنی مواد غذایی و تشخیص تقلب در آن امری ضروری است (۱). شیر و فرآورده‌های آن غنی از کلسیم، فسفر و انواع ویتامین‌ها و پروتئین‌های مورد نیاز بدن بوده و از مهمترین اجزای تشکیل دهنده سبد غذایی خانواده‌ها می‌باشند. خامه و کره، فرآورده‌ی حاوی مقدار زیادی چربی شیر و یکی از

ایمنی مواد غذایی از بخش‌های مهم سلامت یک جامعه می‌باشد و نهادهای نظارتی در هر کشوری در تلاش برای ارتقا ایمنی مواد غذایی هستند. در این بین ارزیابی انواع تقلبات در مواد غذایی موضوعی اساسی بوده است زیرا این امر به طور چشمگیری بر سلامت عمومی تأثیر می‌گذارد بنابراین تدوین

گران‌ترین و پرمصرف‌ترین چربی‌های خوراکی هستند که اغلب هدف تقلب به شکل جایگزینی با چربی‌های ارزان‌تر یا روغن‌های گیاهی می‌باشد (۲).

روغن‌ها دارای دو بخش ترکیبات عمده شامل تری‌آسیل گلیسرول‌ها و ترکیبات جزئی مانند استرول‌ها، توکوفرول‌ها، هیدروکربن‌ها، رنگدانه‌ها، لیگنان و فنول‌ها و مقادیری از ترکیبات فرار می‌باشند. شناخت این ترکیبات و یا مقادیر آن‌ها در روغن‌های مختلف، تشخیص تقلبات را امکان‌پذیر می‌سازد (۳). استرول‌ها عمدتاً مخلوطی از استرول‌های آزاد و استراسترول‌ها می‌باشند. این ترکیبات بر اساس ساختار شیمیایی به دسته‌جات بدون متیل، منومتیل و دی‌متیل طبقه‌بندی می‌شوند. فیتواسترول‌ها (Phytosterols) یا استرول‌های گیاهی عمده مواد غیرصابونی شونده روغن‌های گیاهی را تشکیل می‌دهند و در اکثر روغن‌ها تا یک درصد آن را شامل می‌شوند لذا غنی‌ترین منابع فیتواسترول‌ها، روغن‌های گیاهی می‌باشد (۴). روغن‌های گیاهی حاوی مخلوطی از فیتواسترول‌ها شامل کمپسترول، استیگما استرول، بتا سیتواسترول، ارگوسترول، براسیکااسترول و اونااسترول می‌باشند (۳). روش استاندارد برای آنالیز فیتواسترول‌ها شامل صابونی کردن (Saponification) نمونه روغن، استخراج مواد غیرصابونی، مشخص کردن با کروماتوگرافی لایه نازک (TLC)، مشتق‌سازی به اترهای تری‌متیل‌سیلیل (Trimethylsilyl) و آنالیز با کروماتوگرافی گازی می‌باشد (۵).

علیرغم توسعه‌ی چشم‌گیر روش‌های تجزیه‌ای، امکان اندازه‌گیری مستقیم ترکیبات با غلظت‌های بسیار کم به‌ویژه در نمونه‌های دارای بافت پیچیده به‌طور کامل مقدور نمی‌باشد. این امر لزوم استفاده از مراحل آماده‌سازی نمونه جهت پیش‌تغلیظ آنالیت‌ها و حذف مزاحمت‌های بافت نمونه و همچنین تبدیل آنالیت‌ها به فرم منطبق با روش آنالیز و سیستم تجزیه‌ای را نشان می‌دهد (۶). از آنجا که قسمت عمده زمان تجزیه نمونه صرف آماده‌سازی آن می‌شود و این مرحله بر روی همه‌ی مراحل بعدی آنالیز تأثیرگذار است از این رو نقش شاخصی در شناسایی، تأیید و اندازه‌گیری آنالیت‌ها دارد. از ویژگی‌های یک روش استخراج ایده‌آل می‌توان به سریع، ساده، تکرارپذیر بودن و مصرف پایین حلال‌های آلی در آن اشاره کرد ضمن اینکه چنین روشی باید از قابلیت خودکار کردن و استفاده به صورت پیوسته با سیستم‌های تجزیه‌ای برخوردار باشد (۷).

تاکنون روش‌های گوناگونی برای آماده‌سازی و استخراج آنالیت‌های مختلف از مواد غذایی ارائه شده‌است که روش‌های

استخراج مایع-مایع یا Liquid-Liquid Extraction (۸، ۵) و روش ریزاستخراج مایع-مایع یا Liquid-Liquid Microextraction (۹-۱۱) از روش‌های اصلی و متداول استخراج به‌شمار می‌رود. استخراج مایع-مایع هموزن (Homogeneous Liquid-Liquid Extraction) براساس فرایند جداسازی فاز در یک محلول هموزن و استخراج آنالیت مورد نظر به درون فاز جدا شده می‌باشد. در واقع در این روش برخلاف روش LLE به دلیل اختلاط کامل فاز آلی با فاز آبی، استخراج آنالیت‌ها در یک محیط هموزن انجام می‌گیرد. شرط اولیه این تکنیک، تشکیل محلول هموزن می‌باشد طوری که در این نوع استخراج مرزی بین فاز آبی و فاز آلی وجود ندارد و در نتیجه به دلیل فصل مشترک بسیار بزرگ بین این دو فاز، نیازی به هم‌زدن نیست بنابراین حالت تعادل به‌سرعت حاصل می‌شود و زمان استخراج کوتاه است (۱۲). ریزاستخراج فاز مایع هم که به‌منظور مینیاتوریزه کردن روش استخراج مایع-مایع از طریق کاهش نسبت حلال آلی به فاز آبی ابداع شد به شیوه‌های مختلفی انجام می‌گیرد که یکی از مهم‌ترین آنها ریزاستخراج مایع-مایع پخشی (Dispersive Liquid-Liquid Microextraction) است که در سال ۲۰۰۶ ابداع و معرفی شد. این روش بر پایه‌ی سیستم سه جزئی شامل فاز آبی دارای آنالیت، حلال استخراج‌کننده و حلال پخش‌کننده استوار است. حلال پخش‌کننده بایستی هم با فاز آبی و هم با فاز آلی قابل امتزاج باشد و قابلیت پخش حلال استخراج‌کننده بصورت قطرات ریز را در فاز آبی داشته باشد (۱۳).

هدف از این کار پژوهشی توسعه یک روش مؤثر و کارآمد در کشف تقلبات در خامه، بر پایه استخراج فیتواسترول‌ها از نمونه‌های خامه و اندازه‌گیری آن‌ها به‌روش کروماتوگرافی گازی است. در این راستا از یک روش جدید مبتنی بر استخراج مایع-مایع هموزن القاء‌شده با آب و ترکیب آن با روش میکرواستخراج مایع-مایع پخشی (DLLME) جهت استخراج استفاده شده‌است. در این شیوه از حلال‌های اتکتیک عمیق به عنوان حلال استخراج‌کننده/پخش‌کننده در روش پیشنهادی استفاده می‌شود. این مواد یکی از مهم‌ترین حلال‌هایی هستند که به علت سمیت نسبتاً پایین آنها بسیار مورد توجه قرار گرفته‌اند. این حلال‌ها مخلوط حاصل از اختلاط اسیدها و بازهای لوئیس و برونستد هستند که مخلوط آن‌ها دارای دمای ذوب بسیار پایینی نسبت به هر یک از اجزاء سازنده خود می‌باشند (۱۴). ترکیبات استخراج شده با دستگاه کروماتوگرافی گازی مجهز به آشکارساز یونیزاسیون شعله‌ای (Flame Ionization Detector) اندازه‌گیری شدند.

تاکنون روش‌های گوناگونی برای آماده‌سازی و استخراج آنالیت‌های مختلف از مواد غذایی ارائه شده‌است که روش‌های

• مواد و روش‌ها

نمونه برداری و مواد شیمیایی: نمونه‌های مختلف خامه حیوانی شامل ۱۰ نمونه از هریک از خامه‌های سنتی (سرشیر)، بسته‌بندی شده پاستوریزه و غیرپاستوریزه در بهار و تابستان سال ۱۳۹۹ از محل‌های عرضه در سطح استان آذربایجان شرقی به صورت تصادفی انتخاب و خریداری شدند. همه نمونه‌ها بدون رقیق‌سازی توسط شیوه پیشنهادی و تحت شرایط بهینه، استخراج و آنالیز شدند. کلیه آزمایش‌ها در دانشکده شیمی دانشگاه تبریز انجام گرفت. تری‌بوتیل آمونیوم کلرید، کولین کلرید، اتیلن گلیکول، استیک اسید، پروپانوئیک اسید، دی کلرواستیک اسید، هگزانوئیک اسید، اوکتانوئیک اسید، دکانوئیک اسید، هگزان، سدیم کلرید، اتانول با درجه خلوص تجزیه‌ای از شرکت مرک (Merck, Germany) و استاندارد استرول‌های مورد بررسی شامل استیگماسترول (Stigmasterol)، براسیکاسترول (Brasicasterol)، کمپسترول (Campesterol) و بتا-سیتسترول (beta-Sitosterol) از شرکت سیگما (Sigma, USA) تهیه شد. به منظور کنترل کیفی سیستم کروماتوگرافی و تکرارپذیری، محلول استاندارد استرول‌ها (۱۰۰۰ میلی‌گرم در لیتر) هر روز سه بار به دستگاه کروماتوگرافی گازی (DANI1000, FID system, Italy) تزریق شد و مساحت زیر پیک هریک از آنالیت‌ها برای محاسبه‌ی فاکتور تغلیظ و راندمان استخراج مورد استفاده قرار گرفت.

بهینه‌سازی شرایط استخراج: برای دستیابی به کارایی استخراج بالا، تاثیر پارامترهای مختلف در هر یک از مراحل استخراج بررسی شد. عوامل موثر در مرحله استخراج مایع-مایع هموزن شامل نوع حلال استخراج‌کننده (از بین حلال‌های اتکتیک عمیق کولین کلرید-اتیلن گلیکول، کولین کلرید-استیک اسید و کولین کلرید-پروپانوئیک اسید)، حجم حلال (در محدوده ۲ تا ۴ میلی لیتر)، حجم عامل جداکننده (با اضافه کردن مقادیر ۸۰، ۱۰۰، ۱۲۰، ۱۳۰، ۱۴۰ و ۱۵۰ میکرولیتر از آب دیونیزه)، سرعت سانتریفوژ (در سرعت‌های ۱۰۰۰، ۲۰۰۰، ۳۰۰۰ و ۴۰۰۰ دور بر دقیقه) و مدت زمان سانتریفوژ (در زمان‌های ۲، ۵، ۷ و ۱۰ دقیقه) و عوامل موثر در مرحله‌ی ریزاستخراج مایع-مایع پخشی شامل نوع حلال استخراج‌کننده (از بین حلال‌های تری‌بوتیل آمونیوم کلرید-دی کلرو استیک اسید-هگزانوئیک اسید، تری‌بوتیل آمونیوم کلرید-دی کلرو استیک اسید-اکتانوئیک اسید و تری‌بوتیل آمونیوم کلرید-دی کلرو استیک اسید-دکانوئیک اسید) و دکانوئیک اسید، حجم حلال (با انتخاب حجم‌های ۳۸، ۴۵، ۵۵، ۶۵ و ۸۰ میکرولیتر) و اثر نمک‌زنی (با افزودن مقادیر

متفاوتی از نمک در محدوده ۲-۱۰ درصد وزن-حجمی) بهینه‌سازی گردید. برای بررسی پارامترهای موثر در روش پیشنهادی از روش "یک پارامتر در یک زمان" استفاده شد. تاثیر این عوامل با مقایسه سطح زیر پیک حاصل از آنالیت‌ها در شرایط مختلف مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند (۱۵).

روش استخراج: در این مطالعه روش استخراج مایع-مایع هموزن القاء‌شده با آب و ترکیب آن با روش میکرواستخراج مایع-مایع پخشی به‌منظور استخراج و پیش‌تغلیظ استرول‌های گیاهی از نمونه‌های خامه توسعه داده‌شده و اندازه‌گیری آن‌ها با روش کروماتوگرافی گازی مجهز به دتکتور یونیزاسیون شعله‌ای صورت گرفته‌است. برای این منظور ۲ گرم از هر نمونه خامه آلوده شده با آنالیت‌های مورد مطالعه (به غلظت ۲۵۰ نانوگرم در میلی‌لیتر نسبت به هر یک از آنالیت‌ها) به داخل یک لوله آزمایش منتقل گردید و بر روی آن یک میلی‌لیتر هگزان اضافه شد و به مدت ۲ دقیقه ورتکس شد تا محلول یکنواختی حاصل شود. سپس ۲ میلی‌لیتر از حلال اتکتیک عمیق کولین کلرید-اتیلن گلیکول اضافه شده و مخلوط یکنواختی حاصل شد. سپس ۱۲۵ میکرولیتر آب دیونیزه به عنوان عامل جدا کننده فازها به داخل محلول اضافه شد و به مدت ۳۰ ثانیه به هم زده شد. مخلوط حاصله به مدت ۵ دقیقه با سرعت ۴۰۰۰ دور در دقیقه سانتریفوژ گردید. پس از سانتریفوژ ۱/۱ میلی‌لیتر از مخلوط آب و حلال کولین کلرید-اتیلن گلیکول که حاوی آنالیت‌های استخراج شده از خامه می‌باشد در زیر نمونه جمع شده و یک سیستم دو فازي حاصل شد. سپس به داخل یک میلی‌لیتر از مخلوط آب و کولین کلرید-اتیلن گلیکول حاصل از مرحله قبل، ۳۸ میکرولیتر حلال اتکتیک عمیق تری‌بوتیل آمونیوم کلرید-دی کلرواستیک اسید-دکانوئیک اسید اضافه و مخلوط حاصل توسط سرنگ به داخل ۵ میلی‌لیتر آب HPLC-grade خالص پخش گردید. در این صورت یک مخلوط کدر از پخش شدن حلال استخراج‌کننده به صورت قطرات ریز در آب ایجاد شده و این محلول به داخل حمام یخ منتقل شد و پس از ۵ دقیقه فاز جمع شده در سطح محلول برداشته و به یک ویال مخروطی شکل منتقل شد. پس از ذوب شدن، یک میکرولیتر از حلال استخراج‌کننده به سیستم تجزیه‌ای تزریق شد.

شرایط آنالیز با دستگاه کروماتوگرافی گازی: برای دستیابی به حداکثر تفکیک در سیستم کروماتوگرافی، جداسازی آنالیت‌ها در شرایط بهینه صورت گرفت. بعد از مطالعات صورت گرفته، شرایط کاری بهینه‌شده‌ی GC-FID برای جداسازی استرول‌های مورد مطالعه از نمونه‌های خامه

• یافته‌ها

نتایج بهینه‌سازی پارامترهای مؤثر در مرحله استخراج

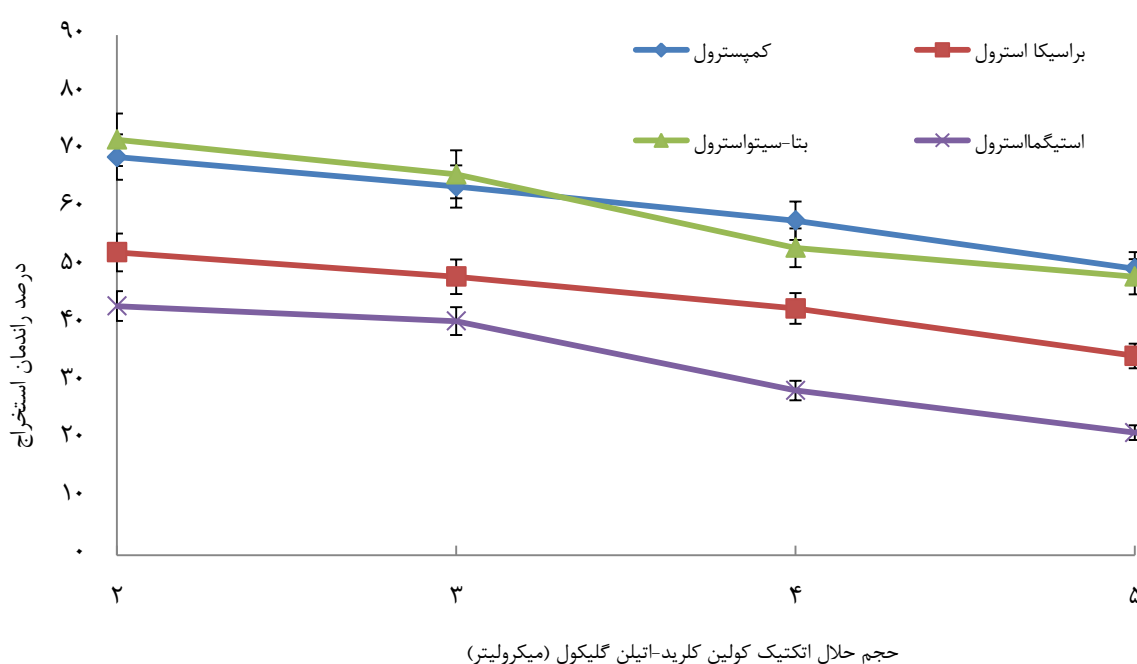
مایع-مایع هموزن

نوع حلال استخراج کننده/پخش کننده: نتایج به دست آمده نشان داد که در بین حلال‌های انتخاب شده فقط کولین کلرید-اتیلن گلیکول قابلیت تشکیل سیستم دو فازی در حضور آب به عنوان عامل جدا کننده فازها را دارد و در مورد سایر حلال‌ها سیستم دو فازی تشکیل نمی‌شود. از این رو این حلال به عنوان حلال استخراج کننده مناسب در مرحله اول انتخاب شد. با توجه به نحوه اجرای روش، حلال استفاده شده به عنوان استخراج کننده در این مرحله به عنوان حلال پخش کننده در مرحله DLLME استفاده می‌شود.

حجم حلال استخراج کننده/پخش کننده: بررسی اثر این پارامتر با افزودن حجم‌های مختلفی از حلال اتکتیک عمیق کولین کلرید-اتیلن گلیکول در محدوده ۲ تا ۵ میلی لیتر به داخل نمونه خامه به صورت جداگانه صورت گرفت. نتایج به دست آمده در شکل ۱ نشان داده شده است. با افزایش حجم حلال استخراج کننده از ۲ به ۵ میلی لیتر، سیگنال‌های تجزیه‌ای کاهش می‌یابد که این کاهش در سیگنال‌ها مربوط به افزایش فاز آلی جدا شده با افزایش حجم حلال استخراج کننده و رقیق شدن آنالیت‌ها در این فاز می‌باشد. از این رو ۲ mL به عنوان حجم بهینه برای حلال استخراج کننده انتخاب گردید.

بصورت زیر انتخاب شد. برنامه دمایی ستون شامل اعمال ۲۰۰ درجه سانتی‌گراد به مدت یک دقیقه و ۲۰ درجه افزایش دما در دقیقه تا ۳۰۰ درجه و سپس تثبیت دما به مدت ۱۵ دقیقه بوده و نوع ستون بکار رفته DB_5.1 بطول ۳۰ متر، قطر داخلی ۰/۲۵ میکرومتر با ضخامت فاز ساکن ۰/۵ میکرومتر و دمای آشکارساز FID، ۲۶۰ درجه سانتی‌گراد بود. تزریق کننده از نوع Split/Splitless با دمای ۲۷۰ درجه سانتی‌گراد انتخاب گردید. گازهای حامل و میک‌آپ، هلیوم (به ترتیب با جریان خطی ۳۰ سانتی‌متر در ثانیه و ۳۰ میلی لیتر در دقیقه)، سوخت، هیدروژن (با جریان ۴۰ میلی لیتر در دقیقه) و اکسیدان، هوا (با جریان ۳۰۰ میلی لیتر در دقیقه) انتخاب شدند.

بررسی مشخصات تجزیه‌ای: به منظور اعتبارسنجی روش بکار رفته برای آنالیز فیتواسترول‌ها در این تحقیق، پس از ترسیم نمودار معیارگیری یا منحنی کالیبراسیون، فاکتورهای از قبیل حد تشخیص (Limit of detection)، حد اندازه‌گیری (Limit of quantitation)، تکرارپذیری (RSD%)، فاکتور تغلیظ و راندمان استخراج بررسی و محاسبه شدند (۱۶).

شکل ۱. بررسی حجم حلال کولین کلرید-اتیلن گلیکول در کارایی روش پیشنهادی

این رو به دلیل مصرف کم حلال آلی، ۳۸ μL به عنوان حجم بهینه برای حلال استخراج کننده انتخاب گردید. لازم به ذکر است که با افزایش حجم حلال استخراج کننده از ۳۸ به ۸۰ میکرولیتر حجم فاز جمع شده سطح محلول آزمایشی نیز از ۱۰ به ۲۶ میکرولیتر تغییر می کند.

اثر نمک زنی: نتایج افزودن نمک حاکی از این بود که افزایش نیروی یونی محیط منجر به کاهش کارایی استخراج می شود. که این امر می تواند مربوط به افزایش ویسکوزیته محلول و کاهش ضرایب انتشار آنالیت ها شود. بنابراین در ادامه مطالعات از افزایش نمک صرف نظر شد.

نتایج مشخصات تجزیه ای روش: پارامترهای تجزیه ای روش حاضر تحت شرایط بهینه محاسبه و ارائه گردیدند. برای این منظور نمونه خامه با غلظت های متفاوتی از آنالیت های مورد مطالعه اسپایک شده و مطابق روش پیشنهادی استخراج و آماده سازی شد. محلول حاصله تحت شرایط بهینه مورد استخراج و آنالیز قرار داده شد. نمودار معیارگیری از رسم نسبت سیگنال تجزیه ای آنالیت های استخراج شده در غلظت های ۰/۵، ۱/۱، ۱/۵، ۳/۰، ۶/۰، ۱۰/۰، ۲۵/۰، ۵۰/۰، ۲۵۰/۰، ۵۰۰/۰ میکروگرم بر لیتر از آنالیت ها به دست آمد. از منحنی کالیبراسیون مقدار مجذور ضریب همبستگی (r^2) و محدوده خطی روش برای هر یک از آنالیت ها به دست آمد. حد تشخیص و حد اندازه گیری روش به ترتیب برابر غلظت هایی که در آن ها نسبت سیگنال به نویز به ترتیب ۳ و ۱۰ می باشد در نظر گرفته شد. به منظور بررسی تکرارپذیری و دقت روش از انحراف استاندارد نسبی (% RSD) استفاده شد. برای این منظور ۶ محلول حاوی ۲۵ نانوگرم در میلی لیتر از آنالیت ها با شرایط یکسان و در حالت بهینه استخراج شدند. درصد RSD بر اساس مساحت پیک در محدوده ۵/۹ تا ۸/۸ به دست آمد که نشان از تکرارپذیری بالای روش ارائه شده دارد. نتایج حاصل از مشخصات تجزیه ای روش در جدول ۱ ارائه شده است.

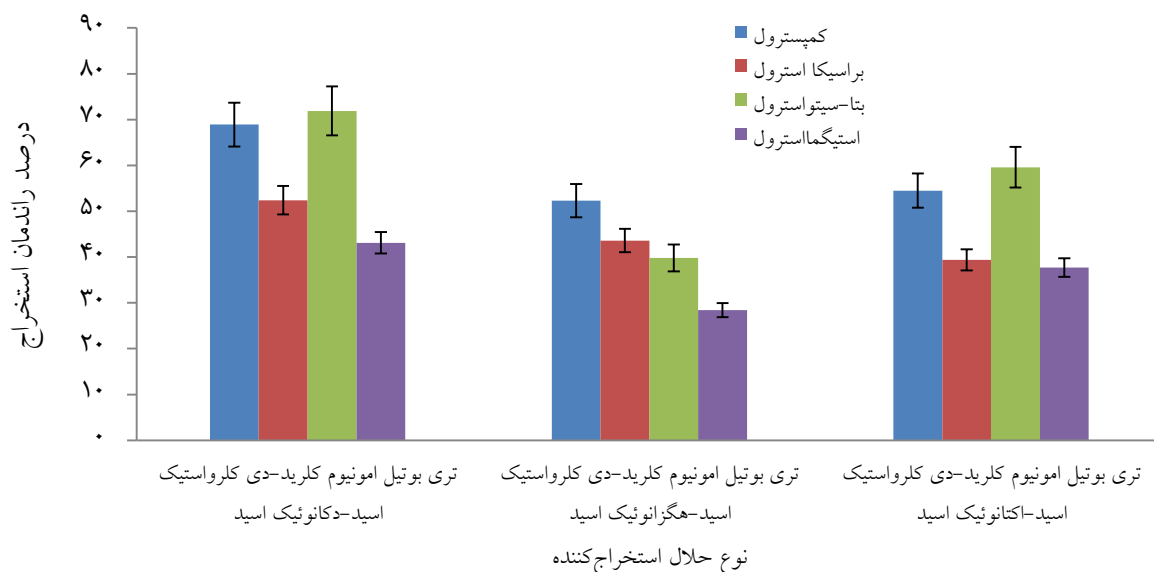
حجم عامل جداکننده: نتایج حاصل از تغییر راندمان استخراج با تغییر حجم آب دیونیزه نشان داد با افزایش حجم آب تا ۱۲۰ μL سیگنال های تجزیه ای افزایش یافته ولی پس از آن کاهش می یابد. همچنین نتایج نشان دادند که با به کار گیری حجم های ۸۰، ۱۰۰، ۱۲۰، ۱۳۰، ۱۴۰ و ۱۵۰ میکرولیتر از آب دیونیزه به ترتیب حجم های ۰/۴، ۰/۸، ۱/۱، ۱/۲، ۱/۳ و ۱/۷ میلی لیتر از مخلوط آب و حلال اتکتیک عمیق کولین کلرید-اتیلن گلیکول از مخلوط خامه جدا گردید. تغییرات مساحت زیر پیک آنالیت ها با روش پیشنهادی، مرتبط با تغییر حجم حلال اتکتیک عمیق کولین کلرید-اتیلن گلیکول جدا شده از خامه و تغلیظ بیشتر آنالیت ها می باشد. از این رو ۱۲۰ μL به عنوان حجم بهینه برای آب انتخاب شد.

بهینه سازی سرعت و مدت زمان سانتریفوژ: نتایج به دست آمده نشان داد که تغییر سرعت و مدت زمان سانتریفوژ تأثیر محسوسی در سیگنال های تجزیه ای مربوط به آنالیت ها ندارد ولی در سرعت بالای ۳۰۰۰ دور بر دقیقه و زمان بالاتر از ۵ دقیقه فازها به خوبی از هم جدا می شوند، از این رو سرعت ۴۰۰۰ دور بر دقیقه و زمان ۷ دقیقه برای دستیابی به حالت مطلوب در تشکیل سیستم دو فازی انتخاب شدند.

نتایج بهینه سازی پارامترهای موثر در مرحله DLLME

نوع حلال استخراج کننده: در این راستا ۳ حلال مختلف با یک میلی لیتر از فاز کولین کلرید-اتیلن کلرید به دست آمده از مرحله قبل به طور جداگانه مخلوط شدند و مخلوط حاصل به داخل ۵ میلی لیتر آب دیونیزه پخش گردید. نتایج به دست آمده در شکل ۲ نشان داد که در بین حلال های انتخاب شده تری بوتیل آمونیوم کلرید-دی کلرواستیک اسید-دکانوئیک اسید دارای بیشترین کارایی در استخراج آنالیت های مورد نظر می باشد. از این رو این حلال برای آزمایشات بعدی انتخاب شد.

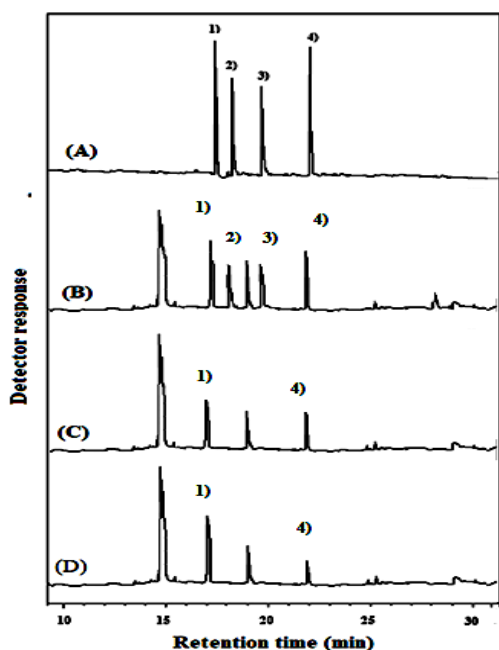
حجم حلال استخراج کننده: بررسی سیگنال های تجزیه ای بر اساس حجم حلال استخراج کننده از ۳۸ به ۸۰ میکرولیتر راندمان استخراج برای آنالیت های مورد مطالعه تقریباً ثابت می باشد. از

شکل ۲. بررسی نوع حلال استخراج کننده در کارایی روش پیشنهادی

جدول ۱. مشخصات تجزیه‌ای روش پیشنهادی در استخراج فیتواسترول‌ها از نمونه‌های خامه

آنالیت	محدوده خطی روش (نانوگرم در گرم)	حد تشخیص (نانوگرم در گرم)	حد اندازه‌گیری (نانوگرم در گرم)	مجذور ضریب همبستگی	انحراف استاندارد نسبی (%) (n=۶)	فاکتور تغلیظ ± انحراف استاندارد (n=۳)	راندمان ± انحراف استاندارد (n=۳)
براسیکااسترول	۶/۳۲-۲×۱۰ ^۸	۲/۱	۶/۳۲	۰/۹۹۳	۵/۸۶	۱۳۸ ± ۸	۶۹ ± ۴
کمپسترول	۵/۸۶-۲×۱۰ ^۸	۱/۷۴	۵/۸۶	۰/۹۹۲	۶/۱۷	۱۰۶ ± ۱۲	۵۳ ± ۶
استیگمااسترول	۲/۱۴-۲×۱۰ ^۸	۰/۹۲۳	۲/۱۴	۰/۹۹۲	۷/۳۲	۱۴۸ ± ۱۰	۷۴ ± ۵
بتا-سیتواسترول	۴/۳۴-۲×۱۰ ^۸	۱/۳۲	۴/۳۴	۰/۹۹۰	۷/۲۳	۱۰۴ ± ۱۲	۵۲ ± ۶

شکل ۳. کروماتوگرام‌های GC-FID محلول استاندارد فیتواسترول‌ها به غلظت ۲۵۰ میلی‌گرم بر کیلوگرم در استون (نسبت به هریک از آنالیت‌ها) (A)، نمونه خامه اسپایک شده با غلظت ۰/۵ میلی‌گرم بر لیتر از هر یک از آنالیت‌ها

نتایج آنالیز نمونه‌های حقیقی: برای بررسی قابلیت روش پیشنهادی در استخراج آنالیت‌های مورد مطالعه در نمونه‌های حقیقی مختلف و همچنین بررسی اثر ماتریکس، اقدام به اندازه‌گیری آن‌ها در نمونه‌های مختلف تحت شرایط بهینه نمودیم. کروماتوگرام‌های GC-FID به دست آمده نشان می‌دهند که در همه نمونه‌ها فیتواسترول وجود دارد که مقادیر آن‌ها با شیوه افزایش استاندارد اندازه‌گیری شد. شکل ۳ کروماتوگرام محلول استاندارد فیتواسترول‌ها را همراه با دو نمونه حقیقی خامه نشان می‌دهد.

نتایج به دست آمده نشان داد که در ۲۱ مورد (۷۰ درصد) از نمونه‌های مورد مطالعه (۱۰ نمونه خامه سنتی، ۴ نمونه خامه پاستوریزه بسته‌بندی شده و ۷ نمونه خامه بسته‌بندی شده غیرپاستوریزه) میزان فیتواسترول‌ها بیش از حد مجاز آن‌ها مطابق دستورالعمل استاندارد ملی ایران می‌باشد (۱۷). بر اساس این دستورالعمل در نمونه‌هایی که در آن مقدار مجموع فیتواسترول‌ها بیشتر از ۳ درصد باشند، تقلب صورت گرفته‌است. مجموع مقادیر فیتواسترول‌ها در نمونه‌های مورد مطالعه در جدول ۲ گزارش شده است.

فیتواسترول‌های مورد مطالعه در غلظت‌های مختلف تعیین گردید (۱۵). مقادیر بازیابی نسبی به دست آمده در جدول ۳ نشان دهنده تاثیر بسیار ناچیز ماتریکس نمونه‌ها در کارایی روش پیشنهادی می‌باشد. با توجه به اینکه این مقادیر در بازه ۷۰ الی ۱۲۰ درصد قرار دارند، اثر ماتریس نا محسوس می‌باشد.

(B) و دونمونه خامه (C,D) پس از اجرای روش پیشنهادی. (۱): براسیکاسترول، (۲): کمپسترول، (۳): استیگماسترول و (۴): بتا-سیتواسترول به دلیل اینکه مواد مختلفی از جمله پروتئین‌ها و کربوهیدرات‌های موجود در ماتریکس نمونه ممکن است در اندازه‌گیری آنالیت‌ها تداخل ایجاد نماید، صحت روش پیشنهادی و اثر ماتریکس نمونه‌های حقیقی در کارایی روش پیشنهادی از طریق استخراج آنالیت‌های مورد نظر از نمونه‌های حقیقی اسپایک شده با محلول‌های استاندارد

جدول ۲. مجموع مقادیر (نانوگرم در گرم) فیتواسترول‌های مورد مطالعه در خامه‌های حیوانی در استان آذربایجان شرقی

مجموع فیتواسترول‌ها	نمونه ۱	نمونه ۲	نمونه ۳	نمونه ۴	نمونه ۵	نمونه ۶	نمونه ۷	نمونه ۸	نمونه ۹	نمونه ۱۰
خامه سنتی (سرشیر)	$1/2 \times 10^{-4}$	$4/7 \times 10^{-7}$	$1/02 \times 10^{-4}$	$1/08 \times 10^{-4}$	$1/18 \times 10^{-4}$	$1/31 \times 10^{-4}$	$1/12 \times 10^{-4}$	$1/21 \times 10^{-4}$	$8/95 \times 10^{-7}$	$9/1 \times 10^{-7}$
خامه سته‌بندی شده پاستوریزه	$7/6 \times 10^{-7}$	2×10^{-7}	$2/15 \times 10^{-7}$	$6/7 \times 10^{-7}$	$2/1 \times 10^{-7}$	$2/75 \times 10^{-7}$	$1/52 \times 10^{-4}$	$4/6 \times 10^{-7}$	$2/2 \times 10^{-7}$	$2/9 \times 10^{-7}$
خامه سته‌بندی شده غیرپاستوریزه	$1/2 \times 10^{-4}$	7×10^{-7}	$2/5 \times 10^{-7}$	2×10^{-7}	$2/8 \times 10^{-7}$	$2/62 \times 10^{-4}$	$1/2 \times 10^{-4}$	$1/57 \times 10^{-4}$	$1/5 \times 10^{-4}$	$1/34 \times 10^{-4}$

جدول ۳. مطالعه اثر ماتریکس در کارایی روش استخراج فیتواسترول‌های از نمونه‌های خامه

آنالیت	انحراف استاندارد $\pm$ مقادیر بازیابی نسبی					
	خامه ۱	خامه ۲	خامه ۳	خامه ۴	خامه ۵	خامه ۶
براسیکا استرول	همه نمونه با مخلوط آنالیت‌ها به غلظت ۱۰۰ نانوگرم در گرم اسپایک شدند					
	92 ± 5	99 ± 5	96 ± 6	96 ± 4	96 ± 6	96 ± 5
	98 ± 6	102 ± 6	95 ± 5	95 ± 4	93 ± 5	96 ± 6
	90 ± 4	99 ± 5	94 ± 6	97 ± 8	94 ± 7	97 ± 5
کمپسترول	98 ± 5	98 ± 6	97 ± 5	97 ± 5	95 ± 6	98 ± 3
	همه نمونه با مخلوط آنالیت‌ها به غلظت ۲۵۰ نانوگرم در گرم اسپایک شدند					
	96 ± 5	97 ± 5	94 ± 4	99 ± 5	97 ± 5	96 ± 5
	89 ± 7	96 ± 7	96 ± 5	98 ± 6	95 ± 6	95 ± 6
استیگماسترول	94 ± 6	94 ± 5	96 ± 6	96 ± 6	96 ± 6	103 ± 5
	همه نمونه با مخلوط آنالیت‌ها به غلظت ۵۰۰ نانوگرم در گرم اسپایک شدند					
	92 ± 6	95 ± 5	97 ± 5	96 ± 8	99 ± 5	94 ± 6
	94 ± 5	96 ± 6	92 ± 6	97 ± 8	97 ± 5	90 ± 5
بتا-سیتواسترول	95 ± 6	89 ± 7	89 ± 7	93 ± 5	95 ± 5	92 ± 9
	93 ± 5	98 ± 6	98 ± 7	91 ± 5	96 ± 7	90 ± 4
	همه نمونه با مخلوط آنالیت‌ها به غلظت ۵۰۰ نانوگرم در گرم اسپایک شدند					
	96 ± 5	96 ± 5	94 ± 5	94 ± 7	96 ± 5	90 ± 4

نمونه‌های ۱ و ۲ خامه سنتی (سرشیر)، نمونه‌های ۳ و ۴ خامه پاستوریزه و نمونه‌های ۵ و ۶ خامه غیرپاستوریزه می‌باشد

• بحث

یکی از پارامترهای مهم در اجرای روش استخراج مایع-مایع هموزن انتخاب نوع حلال استخراج کننده است. این حلال بایستی قابل اختلاط با نمونه بوده و در حضور یک عامل سوم قابلیت تشکیل سیستم دوفازی را داشته باشد. همچنین این حلال باید قابلیت استخراج آنالیت‌ها را از نمونه داشته باشد (۱۸). با توجه به اینکه حلال استخراج کننده در روش پیشنهادی به عنوان حلال پخش کننده در مرحله DLLME استفاده می‌شود، در این تحقیق از حلال‌های اتکتیک عمیق که هم قابلیت اختلاط با نمونه و فاز آبی را داشته و هم قدرت استخراج بالا و سمیت کمتری دارند (۲۰، ۱۹) به عنوان حلال استخراج کننده استفاده شد. حلال اتکتیک مورد استفاده در این روش از برقرار پیوند هیدروژنی ما بین کولین کلرید و اتیلن گلیکول حاصل می‌شود.

حجم حلال استخراج کننده در مرحله HLLC بازده استخراج و تکرارپذیری نتایج را تحت تأثیر قرار می‌دهد به طوری که هر چه حجم حلال اولیه بیشتر باشد در این صورت حجم فاز جمع شده پس از استخراج نیز بیشتر می‌شود و فاکتور تغلیظ کاهش یافته و سیگنال‌های تجزیه‌ای نیز کاهش خواهند یافت (۱۲). از طرفی با کاهش حجم حلال، کارایی استخراج و تکرارپذیری کاهش می‌یابد لذا حجم حلال استخراج کننده باید بهینه‌سازی شود (۲۱). در این مطالعه نیز با افزایش حجم حلال استخراج کننده و رقیق شدن آنالیت‌ها در فاز آلی جدا شده، سیگنال‌های تجزیه‌ای کاهش یافت. لازم به ذکر است در حجم‌های پایین‌تر از ۲ mL سیستم دو فازی تشکیل نشد.

در روش HLLC از یک عامل سوم به منظور تشکیل سیستم دوفازی استفاده می‌شود. در کار پژوهشی حاضر از آب دیونیزه به عنوان این عامل بهره گرفته شد. آب به دلیل داشتن ساختمان دوقطبی غیرقابل اختلاط با نمونه روغن بوده در حالیکه به هر نسبتی در استون حل می‌شود. اختلاط آب با استون باعث می‌شود که قطبیت مخلوط حاصله به نحوی تغییر کند که بخشی از حلال اتکتیک عمیق کولین کلرید- اتیلن گلیکول به همراه آب از مخلوط خامه جدا شده و یک سیستم دو فازی تشکیل گردد. هرچه حجم آب بیشتر باشد مقدار حلال اتکتیک عمیق جدا شده از مخلوط خامه نیز

بیشتر می‌گردد. از این رو حجم آب بایستی مورد بررسی قرارگیرد (۲۲).

انتخاب نوع حلال استخراج کننده در روش DLLME مهم‌ترین پارامتر می‌باشد. حلال استخراج کننده بایستی قابلیت پخش در فاز آبی و حلالیت کمی در فاز آبی را داشته باشد. از طرف دیگر این حلال باید دارای دانسیته متفاوت از آب باشد تا جمع‌آوری آن ممکن باشد (۲۳). در این کار پژوهشی حلال‌های با دانسیته کمتر از آب به دلیل امکان جمع‌آوری آن‌ها بدون سانتریفوژ انتخاب شدند (۲۴).

در اکثر موارد افزایش قدرت یونی محلول آزمایشی سبب کاهش میزان دسترسی مولکول‌های آنالیت به حلال (آب) می‌شود که به دلیل تشکیل کره‌های هیدراته در اطراف یون‌های حاصل از انحلال نمک می‌باشد (۷) در نتیجه افزایش کارایی استخراج دور از انتظار نیست. از طرفی افزودن نمک می‌تواند باعث افزایش ویسکوزیته فاز آبی شده و ضریب انتشار آنالیت را در فاز آبی تحت تأثیر قرار داده و منجر به کاهش راندمان استخراج گردد لذا یکی از پارامترهای مهم در اکثر روش‌های استخراج که نیاز به بررسی و بهینه‌سازی دارد، مقدار نمک می‌باشد (۲۵).

به منظور ارزیابی کارایی روش پیشنهادی در استخراج استرول‌های گیاهی، برخی پارامترهای تجزیه‌ای روش حاضر از قبیل محدوده خطی اندازه‌گیری، حد تشخیص، تکرارپذیری (بصورت درصد انحراف استاندارد)، درصد بازیابی و مدت زمان استخراج با چند روش به کار رفته برای استخراج این آنالیت‌ها از نمونه‌های مختلف مشابه مقایسه شد که در جدول ۴ به آن اشاره شده است. تکرارپذیری روش حاضر ایده‌ال و قابل مقایسه با سایر روش‌های ذکر شده در جدول است. مقادیر حداندازه‌گیری و حد تشخیص به دست آمده در این مطالعه پایین‌تر و قابل مقایسه با سایر روش‌ها حتی روش‌های انجام شده با GC-MS می‌باشد. کارایی نسبتاً پایین روش خصوصاً در استخراج دو آنالیت کمپسترول و بتا سیتواسترول مشهود است که به دو مرحله‌ای بودن استخراج مربوط می‌شود. از ویژه‌گی‌های بارز روش حاضر می‌توان به کوتاه بودن زمان استخراج اشاره کرد.

جدول ۴. مقایسه کارایی روش پیشنهادی در استخراج فیتواسترول‌ها از نمونه‌های خامه حیوانی با روش‌های مشابه

روش استخراج	نمونه	محدوده خطی (نانوگرم در گرم)	حد تشخیص (نانوگرم در گرم)	انحراف استاندارد نسبی (%)	راندمان استخراج	زمان استخراج (دقیقه)	منبع
الف	روغن خوراکی	۱۲-۸۰۰۰	۰/۵۲-۳/۶	۳/۹-۶/۲	۷۵-۹۰	~۲۵	۲۶
ب	روغن گیاهی	۲۰۰۰-۲×۱۰ ^۶	۳۰۰	۲/۲-۹/۶	۷۵-۹۰	~۵۰	۲۷
ج	روغن تخم کدو	۱۶۰۰۰-۲۵۶۰۰	۱۲۰-۲۹۰	۲/۲-۳/۳	۹۷/۴۱	~۱۳۰	۲۸
د	خامه حیوانی	۲/۱-۵۰۰	۰/۹۲-۲/۱	۵/۹-۸/۸	۵۲-۷۴	~۱۰	روش حاضر

الف: استخراج فاز جامد پخشی تلفیق شده با ریز استخراج مایع-مایع جفت شده با کروماتوگرافی گازی مجهز به اسپکترومتر جرمی
 ب: استخراج فاز جامد جفت شده به کروماتوگرافی گازی مجهز به دتکتور یونیزاسیون شعله‌ای
 ج: استخراج مایع-مایع جفت شده به کروماتوگرافی گازی مجهز به دتکتور یونیزاسیون شعله‌ای
 د: استخراج مایع-مایع تلفیق شده با ریزاستخراج مایع-مایع پخشی جفت شده با کروماتوگرافی گازی مجهز به دتکتور یونیزاسیون شعله‌ای

نتیجه گیری

این کار پژوهشی ترکیب روش‌های استخراج مایع-مایع هموزن و میکرواستخراج مایع-مایع پخشی برای استخراج و پیش تغلیظ فیتواسترول‌های استیگماسترول، براسیکااسترول، کمپسترول و بتا-سیتسترول از نمونه‌های خامه حیوانی استفاده شد. در اجرای این روش، در مرحله HPLE از آب به عنوان عامل تشکیل دهنده سیستم دوفازی استفاده شد. روش مذکور به‌طور موفقیت آمیزی بر روی انواع نمونه‌های خامه انجام گرفت و نتایج به دست آمده نشان دهنده پارامترهای تجزیه‌ای مطلوب می‌باشد به طوریکه حدتشخیص

و حد اندازه‌گیری در این روش به ترتیب ۰/۹۲-۲/۱ و ۶/۴-۲/۱ نانوگرم در گرم به دست آمدند. دقت روش بر اساس درصد انحراف استاندارد نسبی در محدوده ۵/۹ تا ۸/۸ گزارش شد که نشان از تکرارپذیری بالای روش مذکور دارد. آنالیز نمونه‌های حقیقی نیز نشان داد که مقدار مجموع فیتواسترول‌ها در ۷۰ درصد نمونه‌های مورد مطالعه بیش از ۳ درصد بوده و مغایر با استاندارد ملی ایران است که حاکی از اختلاط چربی حیوانی و طبیعی موجود در شیر با روغن‌های گیاهی می‌باشد.

References

- Hamed AM, Aborass M, El-Kafrawy I, Safwat G. Comparative study for the detection of Egyptian buffalo butter adulteration with vegetable oils using conventional and advanced methods. *J Food Saf* 2019; 39(4): 1-9.
- Tomaszewska-Gras J. Rapid quantitative determination of butter adulteration with palm oil using the DSC technique. *Food Control* 2016; 60: 629-35.
- Azadmard-Damirchi S. Review of the use of phytosterols as a detection tool for adulteration of olive oil with hazelnut oil. *Food Addit. Contam* 2010; 27(1): 1-10.
- Piironen V, Lindsay DG, Miettinen TA, Toivo J, Lampi AM. Plantsterols: biosynthesis, biological function and their importance to human nutrition. *J. Sci. Food Agric* 2000; 80(7): 939-66.
- Jeddy M, Khandaghi J. Detection and quantification of phytosterols in yogurt using gas chromatography. *J. food hyg.* 2019; 9(1): 59-71[in Persian].
- Mitra S. Sample preparation techniques in analytical chemistry, John Wiley pub. New Jersey, 2003. p. 12-35.
- Farajzadeh MA, Mohebbi A, Pazhohan A, Nemati M, Afshar Mogaddam MR. Air-assisted liquid-liquid microextraction; principles and applications with analytical instruments. *Trends Anal. Chem.* 2020; 122: 115734.
- Garicia C, Ruano A, Gomes JA. Evaluation of the liquid-liquid extraction technique and application to the determination of volatile halo organic compounds in chlorinated water. *J. Chromatogr. A.* 1992; 605: 251-9.
- Saraji M. Dynamic headspace liquid-phase microextraction of alcohols. *J. Chromatogr. A.* 2005; 1062: 15-21.
- Amini R, Khandaghi J, Afshar mogaddam MR. Combination of vortex-assisted liquid-liquid extraction and air-assisted liquid-liquid microextraction for the extraction of bisphenol A and bisphenol B in canned doogh samples. *Food Anal. Methods* 2018; 11: 3267-75.
- Psilakakis E, Kalogerakis N. Developments in liquid-phase microextraction. *Trends Anal. Chem.* 2003; 22: 565-74.
- Ghiasvand AR, Shadabi S, Mohagheghzadeh E, Hashemi P. Homogenous liquid-liquid extraction method for the selective separation and preconcentration of ultra-trace molybdenum. *Talanta* 2005; 66: 912-6.
- Berijani S, Assadi Y, Anbia M, Milani Hosseini MR, Aghae E. Dispersive liquid-liquid microextraction combined with gas chromatography-flame photometric detection: Very simple, rapid and sensitive method for the determination of organophosphorus pesticides in water. *J. Chromatogr. A* 2006; 1123: 1-9.

14. Zhang Q, Vigier KD, Royer S, Jerome F. Deep eutectic solvents: syntheses, properties and applications. *Chem. Soc. Rev.* 2012; 41(21): 7108-46.
15. European Commission Decision. Concerning the performance of analytical methods. Implementing Council Directive 657/EC, 2002.
16. Chandran S, Singh R. Comparison of various international guidelines for analytical method validation. *Int. J. Pharm. Sci.* 2007; 62(1): 4-14.
17. Institute of Standards and Industrial Research of Iran, Butter and Butter oil- Determination of cholesterol and phytosterols by gas chromatography. ISIRI no 22560. 1st revision, Karaj: ISIRI; 2017 [in Persian].
18. Sheikhzadeh F, Afshar Mogaddam MR, Farajzadeh MA, Khandaghi J. Development of microwave radiations-induced homogeneous liquid-liquid microextraction method for extraction of pyrethroid pesticides in fruit and vegetable samples. *Int. J. Environ. Anal. Chem.* 2020; In press.
19. Rastpour N, Khandaghi J, Farajzadeh MA, Afshar Mogaddam MR. Deep eutectic solvent-based QuEChERS method combined with dispersive liquid-liquid microextraction for extraction of benzoylurea insecticides in cabbage leaves samples. *Int. J. Environ. Anal. Chem.* 2020; In press.
20. Zahiri E, Khandaghi J, Farajzadeh MA, Afshar Mogaddam MR. Combination of dispersive solid phase extraction with solidification organic drop-dispersive liquid-liquid microextraction based on deep eutectic solvent for extraction of organophosphorous pesticides from edible oil samples. *J. Chromatogr. A* 2020; 1627: 461390.
21. Fakhim Rasoolzadeh R, Afshar Mogaddam MR, Khandaghi J. Application of a novel microextraction method for determination of organophosphorous pesticides from fruit juice using high performance liquid chromatography. *J. food hyg.* 2020; 10 (2): 31-43 [in Persian].
22. Torbati M, Farajzadeh MA, Afshar Mogaddam MR, Torbati M. Deep eutectic solvent based homogeneous liquid-liquid extraction coupled with in-syringe dispersive liquid-liquid microextraction performed in narrow tube; application in extraction and preconcentration of some herbicides from tea. *J. Sep. Sci.* 2019; 42: 1768-76.
23. Pil-Bala B, Khandaghi J, Afshar Mogaddam MR. Analysis of endocrine-disrupting compounds from cheese samples using pressurized liquid extraction combined with dispersive liquid-liquid microextraction followed by high-performance liquid chromatography. *Food Anal. Methods* 2019; 12: 1604-11.
24. Zeiadi S, Afshar Mogaddam MR, Farajzadeh MA, Khandaghi J. Combination of dispersive solid phase extraction with lighter than water dispersive liquid-liquid microextraction for the extraction of organophosphorous pesticides from milk. *Int. J. Environ. Anal. Chem.* 2020; In press.
25. Farajzadeh MA, Afshar Mogaddam MR, Alizadeh Nabil AA. Polyol-enhanced dispersive liquid-liquid microextraction coupled with gas chromatography and nitrogen phosphorous detection for the determination of organophosphorus pesticides from aqueous samples, fruit juices, and vegetables. *J. Sep. Sci.* 2015; 38: 4086-94.
26. Afshar Mogaddam MR, Farajzadeh MA, Azadmard Damirchi S, Nemati M. Dispersive solid phase extraction combined with solidification of floating organic drop-liquid-liquid microextraction using in situ formation of deep eutectic solvent for extraction of phytosterols from edible oil samples. *J. Chromatogr. A* 2020; 1630:461523.
27. Xu B, You S, Zhou L, Kang H, Luo D, Ma H, Han S. Simultaneous Determination of Free Phytosterols and Tocopherols in Vegetable Oils by an Improved SPE-GC-FID Method. *Food Anal. Methods.* 2020; 13(2): 358-69.
28. Hrabovski N, Sinadinovic-Fiser S, Nikolovski B, Sovilj M, Borota O. Phytosterols in pumpkin seed oil extracted by organic solvents and supercritical CO₂. *Eur. J. Lipid Sci. Technol.* 2012; 114: 1204-11.

Development of Homogeneous Liquid-Liquid Extraction in Combination with Dispersive Liquid-Liquid Microextraction Based on Deep Eutectic Solvents for the Extraction and Assessment of Phytosterols in Animal Cream Samples using Gas Chromatography Equipped with Flame Ionization Detector

Meshkini K¹, Afshar Moghaddam MR^{2,3}, Khandaghi J^{4*}

1- M.Sc Graduate of Food Science and Technology, Sarab Branch, Islamic Azad University, Sarab, Iran

2- Assistant Professor, Food and Drug Safety Research Center, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

3- Assistant Professor, Pharmaceutical Analysis Research Center, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

4- *Corresponding author: Assistant Professor of Department of Food Science and Technology, Sarab Branch, Islamic Azad University, Sarab, Iran. Email: khandaghi@iausa.ac.ir

Received 31 Oct, 2020

Accepted 3 Feb, 2021

Background and Objectives: Food quality and safety control is an important part of the public health assessment of food adulteration has been a key issue in recent years. Cream is a product containing milk fat and is one of the most expensive and widely consumed edible fats, which is often targeted for cheating by mixing various vegetable oils with natural milk fats. A way to detect this type of fraud is to assess phytosterols in this dairy product.

Materials & Methods: In this study, homogeneous liquid-liquid extraction method combined with dispersive liquid-liquid microextraction method was used for the extraction of stigmastrol, brassicaestrol, campesterol and β -sitosterol from animal cream samples. Samples were analyzed using gas chromatography-flame ionization detection method. To achieve high efficiency, effects of various factors in each extraction step, including type and volume of the extraction solvent, volume of the separating agent, speed and duration of centrifugation in the homogeneous liquid-liquid extraction step were investigated and optimized. Moreover, type and volume of the extraction solvent and salting effects in the dispersive liquid-liquid microextraction step were investigated and optimized as well.

Results: The suggested method was successfully carried on on cream samples. Limit of detection and limit of quantification of the method were in ranges of 0.92–2.1 and 2.1–6.4 ng/g, respectively. Method included a proper precision with relative standard deviation of less than ≤ 8.8 for intra and inter-day precisions. Results showed that the total phytosterol content in 21 samples (70%) was more than 3%, contrary to the legal limits by the Institute of Standards and Industrial Research of Iran.

Conclusion: Results of this study have verified that the suggested method is simple and reliable, including short analysis time and high ability to extract and measure phytosterols from animal cream samples.

Keywords: Cream, Phytosterol, Gas chromatography, HLLE, DLLME